

שתי נקודות מבט

אלוהים אינו דוחה את תשובתם של מי שמשמרים את הבלי השוא. בהתאם, גם אם תשובתם היא זמנית היא עשויה להתקבל. יונה, יודע את מידתו זו של הקב"ה, ותגובתו היא - "עַל כֵּן קִדְמָתִי לְכַרְחַתְּ שִׁישָׁה". האם יונה אינו צודק? מהי ערכה של תשובה, שעוד מעט תתהפך על כנה?

דומה שהתמונה המשתקפת מן הכתוב מציירת שתי נקודות מבט: יונה שופט את המציאות על בסיס התנהגותי, על בסיס השורות התחתונות שבה, ומנגד - אלוהים שופט את המציאות על בסיס העולם הפנימי של האנשים, על בסיס רצונותיהם. אם כאפשרות הראשונה אזי מבחן זכות הקיום הוא שלמות העשייה, ומנגד - חומרת העבירות. אם כאפשרות האחרונה, הרי שהמבחן הוא האם הושחתו החיים מן היסוד, או שהם עדיין עומדים על המקום המכוון שבהם - על הטוב האלוהי המשוקע בהם. בניסוח אחר ניתן לתאר את שתי נקודות המבט בצורה הבאה: האם ערכם של החיים תלוי בעובדה שהם משרתים ערכים, או שערכם הוא קודם לערכים, ואילו הערכים מהווים סוג של מימוש לחיים?⁵³

וכך, מנקודת מבטו של יונה, גם אם אנשי הספינה האמינו בה'

53. ומזווית אחרת - האם חיים למען הערכים, או מקיימים ערכים למען החיים? אם המוקד הוא הערכים, המבחן יהיה שיפוטי - קיימו מצווה או לא, היו מוסריים או לא. אם החיים הם הערך העליון, אזי זכות הקיום שלהם, וערכם קודמים לשאלת הערכים.

והתנהגו מבחינה מוסרית למופת, אין לכך ערך גדול, מכיוון שהם לא באמת נפרדים מהבלי השווא שלהם, וגם לא קיימת תשתית מושגית שתעמיד לאורך זמן את התנהגותם זו. ביום מן הימים - "חסדם יעזובו". אבחנה זו בוודאי נכונה ביחס לאנשי ניווה - העיר הגדולה שרעתה רבה. ומנגד, אלוהים המפגיש את יונה עם הטוב האלוהי החבוי באנשי הספינה ולאחר מכן באנשי ניווה, וחס על חייהם. רואה את הטוב האלוהי המשוקע בעומק חייהם ובהתאם מקבל את תשובתם.

דומה שנקודת המבט המוצגת על ידי אלוהים מחזירה אותנו אל הפסוקים בספר בראשית: "וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". מעשה נפילה פירושו נשיפה הבאה מתוך הפנימיות, אל הפנימיות של הזולת. בזוהר: "מאן דנפת מדיליה נפח". חלק אלוה ממעל נוכח בעולמו הפנימי של האדם - נשמת החיים. זוהי היצירה המשמעותית ביותר הקיימת בעולם - חלק אלו-ה ממעל, והיא מגולמת בחיים. הערכים הם צורה של מימוש לחיים.

מופעים רבים הם לשתי נקודות מבט אלו, בשורות הבאות נמחיש אותן בכמה צורות: בראי המקראי, ההלכתי, והחינוכי. במקרא: שתי התפיסות קיימות, לשתיהן ישנו מקום, אלא שכל אחת מהן נוכחת בבסיסו של חומש אחר. הראשונה נוכחת בספר במדבר, שבו המוקד הוא עם ישראל הנתון במחנה ישראל והמשכן במרכזו. בעשרה פרקים ראשונים מתואר סדר אוטופי במחנה ישראל ובמשכן, ומיד לאחר כך משברים ועוד משברים. מידת הדין מתוחה במידה רבה על הספר, ורבים מן המשברים נותרים ללא מענה. המענה - נוכח בספר דברים, שבו נכנסים לארץ, בונים בה מערכות חיים, והיא מהווה בסיס לשכינה השורה ביניהן.⁵⁴

54. פירוט והרחבה ייתנו בעזרת ה' במהדורה המודפסת.

סוגיה ערוכה היא במסכת יומא. שואלת הגמרא: "מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?", והיא משיבה כמה תשובות. ביניהן: "רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה... אמר רב יהודה אמר שמואל: ... וחי בהם - ולא שימות בהם" (יומא פה, ב). פער מושגי שורר בין שתי העמדות בשאלת היחס שבין ערך השבת לערך החיים. רבי שמעון בן מנסיא מעמיד את השבת כערך עליון ובהתאם ההיתר לחלל שבת תלוי בעובדה שפעולת החילול מאפשרת קיום לשבתות הרבה. מנגד רבי יהודה בשם שמואל מתייחס לאמירה כוללת של התורה ביחס למצוות: "וחי בהם" - במצוות, ולא שימות בהם. ואם מת - אין כאן מצווה. המצוות לטעמו נועדו להוסיף חיים, וכאשר הן פוגעות בחיים הן פוגעות בעצם מהותן כמצוות. כמסקנה לסוגייה מובאת עמדתו של האמורא רבא: "לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל דלית ליה פרכא" (על כל הלימודים המובאים בגמרא ישנה קושייה ללא מענה, חוץ מעמדתו של שמואל שעליה אין קושייה ללא מענה).

ובראי החינוכי: שתי צורות לאהבת הורה לילדיו. אהבה התלויה בדבר, מכוונת אל מעשיו של הילד, שופטת ומודדת אותם נוכח האמת האבסולוטית, ותולה בתוצאות מדידה זו את אהבתה. בשונה ממנה, אהבה שאינה תלויה בדבר, מתמקדת בטוב הפנימי ובפוטנציאל של הילד, מעצימה ומכוונת אותו לממש את הטוב האלוהי המשוקע בו. בפרק הקרוב נבקש לבחון - מהו ההקשר לעמדה זו של יונה?

משולש של דין

בדרך אל התשובה נלך אל משולש הנביאים - אליהו, אלישע ויונה, ונסה לאפיין את דרכם הרוחנית. ככלל, שלושה נביאים אלו מלווים את ממלכת ישראל בזה אחר זה - החל מתקופת אחאב, ועד ירבעם בן יואש. אליהו משמש כרבו של אלישע; אלישע מתואר

בחז"ל כמי שמשח את יונה לנביא,⁵⁵ אות ליחסי רב ותלמיד ששררו ביניהם; יונה הוא הנביא השלישי והוא מתנבא בתקופת ירבעם בן יואש.

טענה: קיים מכנה משותף עמוק, בסיסי בין שלושה נביאים אלו. בשורות הקרובות ננסה לזהות סוג של בריח תיכון הנוכח בעולמם, כמו גם את התהליך הנרקם בין שלושתם.

בית מדרשו של אליהו

פסוקי הרקע להופעתו של אליהו:

"וַיַּעַשׂ אַחֲאָב בֶּן עֲמֹרִי הָרַע בְּעֵינָי ה' מִכָּל אֲשֶׁר לִפְנֵי: וַיְהִי הַנְּמַל לְכַתּוֹ בְּחַטָּאוֹת יְרֻבְעָם בֶּן נְבָט וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת אִיזָבֵל בַּת אַתְּבַעַל מִלֶּךְ צִידוֹנִים וַיִּלְךְ וַיַּעֲבֹד אֶת הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ: וַיִּקַּם מִזִּבְחַת לַבַּעַל בֵּית הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשֶׁמֶרֹן: וַיַּעַשׂ אַחֲאָב אֶת הָאִשָּׁרָה וַיִּוֹסֵף אַחֲאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי: בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת יְרִיחָה בְּאֶבְרִים בְּכָרוֹ יְסֻדָּה וּבְשֹׁגֵיב {וּבְשֹׁגֵיב} צָעִירוֹ הֵצִיב דָּלְתֶיהָ כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשָׁע בֶּן נוּן" (מלכים א טז, ל-לד)

אחאב מלך ישראל מרחיק לכת מכל המלכים שקדמו לו. נושא את איזבל בת מלך צידונים, עובד את הבעל, בונה מקדש בשומרון, ומכעיס את ה' אלוהי ישראל. נוכח מציאות קשה זו, מגיח אליהו ואומר את הדברים הקשים הבאים: "וַיֹּאמֶר אֵלֶיהוּ הַתְּשִׁבִי מִתְּשִׁבִי גִלְעָד אֶל אַחֲאָב חֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לִפְנֵי אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר פִּי אִם לְפִי דְבָרִי" (מלכים א יז, א). אליהו מבקש לעצור את ההתדרדרות, את הסחף, והוא גוזר בצורת, במטרה לזעזע את העם ואת המלך. הוא אמנם מבקש להציל את ממלכת ישראל, אבל לצד זאת הוא הולך רחוק, חזק, ובמידת הקנאות. אליהו

55. כך מתואר יונה במשנת רבי אליעזר ח' "שקול כאלהו אלישע משחו".

גוזר רעב, שוחט את נביאי הבעל במעמד הכרמל, מוריד אש מן השמים האוכלת במלאכיו של אחזיהו מלך ישראל ועוד. התנהלות זו מזמנת דיאלוג מתמשך בין הקב"ה לבינו בשאלת הדרך לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, במהלכו אלוהים מזמין אותו להר סיני, ומלמד אותו דבר על דרך שבה הוא מתגלה ומנהיג את העולם:

וַיֹּאמֶר צֵא וְעַמְדָּתָּ בְּהָר לִפְנֵי ה' וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחֹזֶק
מִפָּרֶק הָרִים וּמִשֶּׁבֶר סְלָעִים לִפְנֵי ה' לֹא בְרוּחַ ה' וְאַחַר הָרִים
רַעַשׁ לֹא בְרַעַשׁ ה'; וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בְּאֵשׁ ה' וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל
דְּמָמָה דְּקָה (מלכים א יט, יא-יב).

לא ברוח, לא ברעש ולא באש, כי אם בקול דממה דקה - בהקשבה, המעצימה ומזמנת תהליך פנימי בעולמו של המקשיב. אליהו דוחה את ההזמנה, מקנא ואינו מתפייס: "וַיֹּאמֶר קִנְאָה קִנְאָתִי לֵה' אֱלֹהֵי צִבְאוֹת כִּי עֲזָבוּ בְרִיתֶךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרְסוּ וְאֵת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֶב וְאֹתָר אֲנִי לְבִדִּי וַיִּבְקְשׂוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ" (מלכים א יט, יד). ותגובת ה' אליו:

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדָרְכְּךָ מִדְּבַרְהָ דְּפִשֶׁק וּבִאתָ וּמִשַּׁחַת אֶת חֲזָאֵל לְמֹלֶךְ עַל אָרֶם: וְאֵת יְהוּא בֶן נִמְשִׁי תִמְשַׁח לְמֹלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט מֵאֲבֵל מַחֲזֵלָה תִמְשַׁח לְנָבִיא תַחְתֶּיךָ: וְהָיָה הַנְּמֹלֵט מִחָרֶב חֲזָאֵל יָמִית יְהוּא וְהַנְּמֹלֵט מִחָרֶב יְהוּא יָמִית אֱלִישָׁע: וְהִשְׁאֲרֵתִי בְּיִשְׂרָאֵל שְׁבַעֲת אֲלָפִים כָּל הַבְּרָפִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַפְּעַל וְכָל הַפָּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ" (מלכים א יט, טו-יח).

תשובת אלוהים לאליהו: לשיטתך - לך ותמנה את השלושה, כשההיגיון המנחה את הנבואה - חרב ופורענות על ישראל. במילים אחרות - תבין לאן דרכך מובילה, וקח עליה אחריות.

כה מתארים חז"ל את תגובתו של הקב"ה אליו בעקבות הגילוי בהר סיני:

"אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר קנא קנאתי לה' צב-אות וגו', ומה נאמר, ויאמר לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו', ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל, ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיו, שאין תלמוד לומר לנביא תחתיו, אלא שאי אפשרי בנבואתך" (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה א).

חכמים מזהים במילים "וְאֵת אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפֵט מֵאֲבֵל מְחֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתָּיֶךָ" סוג של 'מכתב פיטורין' שקיבל אליהו מהקב"ה, על הדרך שבה הוא מנהיג את העם.

דרכו של אלישע

שונה היא התנהלותו של אלישע מהתנהלותו של אליהו - בתחומים רבים. אליהו התעמת עם המלך ועם העם, ואילו אלישע עובר ממקום למקום ומפגיש את העם בכוחו של הנביא.⁵⁶ אלישע מחולל ניסים, בניסיון לחבר את העם אל ייעודו. למעשה הישיטה לא סיפקה מענה ראוי, ושורה של פורענויות מתחוללות בימיו:

כך בגזירתו שבע שנות רעב על העם:

"וְאֱלִישֶׁע דִּבֶּר אֶל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִחְיָה אֶת בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אִתִּי {אִתְּךָ} וּבִיתְךָ וְגוּרֵי בְּאֶשֶׁר תִּגְוֹרִי כִּי קָרָא ה' לָרָעַב וְגַם בָּא אֶל הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים" (מלכים ב ה, א).

מאוחר יותר הולך אלישע אל חזאל, מושח אותו למלך על ארם, ומנבא פורענות לישראל: "וַיַּעֲמֵד אֶת פָּנָיו וַיִּשָּׂם עַד בֶּשׂ וַיִּבֶךְ אִישׁ הָאֱלוֹהִים: וַיֹּאמֶר חֲזָאֵל מִדּוּעַ אֲדַנִּי בְכָה וַיֹּאמֶר כִּי יִדְעֹתִי אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְּצָרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחָרֵיהֶם תִּתְּרַב תִּהְרַג וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטַשׁ וְהָרְתִּיהֶם תִּבְקַע" (מלכים ב ה, יא-יב).

56. (ח) ויהי כשמע אלישע איש האלוהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (מלכים ב פרק ה).

אלישע, אם כן, לא הצליח למלט את העם מנבואת הפורענות של אליהו, והתוצאות אכן התממשו: "כִּי לֹא הִשְׁאִיר לַיהוָֹאֲחָז עִם כִּי אִם חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרֵה רֶכֶב וְעֶשְׂרֵת אֲלָפִים רַגְלֵי כִּי אֲבָדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּשְׁמֵם כְּעֶפֶר לְדָשׁ" (מלכים ב יג, ז). הכחדה כמעט גמורה של צבא ישראל! ובסיכום ימי יהואחז: "וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחֵץ אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי יְהוֹאָחָז" (מלכים ב יג, כב).⁵⁷

וביחס לצלע הפורענות הנוספת - המלכת יהוא:

"וְאֵלִישֶׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאֶחָד מִבְּנֵי הַנָּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מִתְּנֶיךָ וְקַח פֶּה הַשְּׂמֹן הַזֶּה בְּיָדְךָ וְלֶךְ רָמֹת גִּלְעָד: וּבֵאתָ שָׁמָּה וְרָאָה שָׁם יְהוּא בֶן יְהוֹשָׁפָט בֶּן נִמְשִׁי וּבֵאתָ וְהִקְמַתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהִבִּיאַתְּ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחֶדֶר: וְלִקַּחְתָּ פֶה הַשְּׂמֹן וַיִּצְקֶתָ עַל רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר ה' מִשְׁחַתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֵל יִשְׂרָאֵל וּפְתַחְתָּ הַדֹּלֶת וְנִסְתָּה וְלֹא תִחַפְּהָ" (מלכים ב ט, א-ג).

אלישע שולח למשוח את יהוא בן נמשי, העושה שמות בבית אחאב. הורג את המלך, את איזבל, את שבעים הבנים (מלכים ב פרק ט), והורג את עובדי הבעל, בדרך של רמייה (פרק י).

מה בין התלמיד לבין רבותיו?

בטרם נתייחס אל הצלע השלישית - אל יונה, נשאל את עצמנו איך היו מגיבים אליהו או אלישע אילו נשלחו אל ניווה כפי שנשלח

57. למעשה קיים הבדל בין הנבואה המקורית של אליהו, לבין היישום בתקופת אלישע. אליהו מדבר על פגיעה כוללת באוכלוסיה, בתיאורה של תוצאה שבה בעקבות שלוש המינויים יישארו שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל. אלישע מדבר במפורש על פגיעה אנושה באוכלוסיה אזרחית "רְדַעְתִּי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל רְעָה מִבְּצָרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחַרְתֶּיהֶם בְּתָרֵב תִּהְרַג וְעַלְלֵיהֶם תִּרְטַשׁ וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע", אך חלק זה לא מומש. חזאל פוגע בצבא, ולא באזרחים. מה גרם להמתקה זו?

מסתבר לומר שידו של אלישע הייתה בדבר. אלישע בוכה בדבריו אל חזאל, ובתגובה חזאל שואלו - "הכלב אנוכי?", ואנו נאמר שמעמד זה השאיר בו רושם, שמצא את ביטויו בריכוך מסוים של האכזריות, שלא יצאה אל הפועל.

אליה יונה? מסתבר שעמדתם כלפי אנשי נינווה כמי שמשמרים הבלי שוא, ואת חסדם יעזובו - הייתה פשוטה בעיניהם. יתרה מכך - מסתבר שגם כלפי ישראל - בני עמם, היו טוענים כן, כפי שטען אליהו בדבריו "קנא קנאתי לה", ונענה בנבואה שעל-פיה "וְהָיָה הַנְּמֹלֵט מִחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יְהוָה וְהַנְּמֹלֵט מִחֶרֶב יְהוָה אֲלִישַׁע: וְהִשְׁאֲרֵתִי בְיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֲלָפִים כָּל הַבְּרָפִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבְּעַל וְכָל הַפָּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ" (מלכים א יט, יז-יח). טענת יונה, 'משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו' אם כן, היא טענה מבית מדרשם של אליהו ושל אלישע.

ובכל אופן דרכו שונה, עמדתו שונה, וקשה לדמיין סיפור הדומה לסיפורו של יונה, כשהדמויות שבו הן אליהו או אלישע - המחליפים את יונה.

בדרך להבין את ייחודו של יונה, נפרוש שוב את התמונה ונשרטט את התהליך העולה מבין שלושת הנביאים - שלושה נביאים מלווים את ממלכת ישראל בתקופת השקיעה של הממלכה:

אליהו מתייצב מרחוק, ותובע דרישות מוסריות מן המלך ומן העם. הוא אינו מעורה חברתית, הוא אינו נזכר כמישהו שחי עם העם, כואב את כאביו וחווה את חוויותיו. מעמדה גבוהה זו, הוא מוביל את העם אל המעמד הגדול בכרמל, אלא שכאשר מתברר לו צד הכישלון שבמעמד, הוא נוטש ומבקש למות. אלוהים מוביל אותו אל הר חורב, למעמד של בירור, והוא לא נכנע. דרכו היא דרך הקנאות, כתובע, ללא פשרה.

אלישע, קרוב יותר אל העם, הוא עובר ממקום למקום, רואה את האנשים, מלווה אותם במצוקותיהם. אלישע מנסה להרים את העם בדרך אחרת, אך למעשה הוא מגיע למקום דומה לאליהו רבו. הוא לא מדבר על קנאה, אבל הוא מביא פורענות ומממש בבכי את הנבואה הקשה.

יונה באופן בסיסי ממשיך את דרך רבותיו. יונה מתנגד לתשובה שטחית, ובהתאם הוא בורח מלפני ה', כמו גם משמיט את מידת האמת מתאריו של הקב"ה: "כִּי יִדְעָתִי כִּי אֶתָּה אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אֶרְךָ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הַרְעָה" (ד, ב). צד זה של אישיותו אינו מודגש בספר מלכים, אך חכמי תורה שבעל מילאו את החלל:

"וכן את מוצא שהקב"ה מצוה את אליהו ואמר לו ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל (מלכים א' יט טז), ואליהו צוה את אלישע ואלישע שלח את יונה ומשחו שנא' ואלישע הנביא קרא לאחד מן הנביאים (מלכים ב' ט א) מיכן למדנו ששלוחו של אדם כמותו אף הקב"ה הסכים על ידו כאלו אליהו משחו (ספרי זוטא פ' סקא יד).

מדרש זה מתאר את נבואת הפורענות כמי שעוברת במסורת רב ותלמיד - מאליהו לאלישע, ומאלישע ליונה. זיהוי זה מציג את יונה כמי שליווה פרק קשה ורווי דמים, במעשה המלכתו של יהוא בן נמשי. כל אלו - מבית מדרשו של אליהו.

לצד אלו, ישנו קול נוסף. יונה על פי המסופר בספר מלכים, נטש את מידת הדין, ניבא על נפילת ארם, על השבת הגבול לישראל ועל מידת הרחמים של אלוהים על ישראל. במילים אחרות - חרג מעקרונות היסוד של בית מדרשו. "כִּי רָאָה ה' אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְהַ מְאֹד וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עֲזוּב וְאֵין עֲזָר לְיִשְׂרָאֵל" (מלכים ב' יד, כו). בשונה מאליהו שתבע תביעות ללא פשרה, יונה נענה לה', בנבואה המקפלת בתוכה רחמים על העם השרוי בעמדה ירודה כל כך. יונה כבר אינו נתון בעולם האידיאולוגי הצרוף של אליהו, ואפילו לא של אלישע. פתח נפתח בעולמו אל החיים כמות שהם, שלא על בסיס של אמת ומשפט. במבט ראשון חוסר הנוקשות יכול להיראות כחולשה ביחס לרבותיו. הם תבעו אמת, והוא מתפשר על האמת. במבט עמוק יותר, עמדתו היא פתח לנקודת מבט חדשה השופטת אנשים על

בסיס רצונותיהם ועולמם הפנימי, ובהתאם היא גם הפתח לשליחות יונה, להתרחשות שאליה הוא נקרא.

קום לך אל נינוה

יונה כבר נעתר פעם אחת אל הרחמים כלפי ישראל על אף שלא היו זכאים, והנה כעת, אלוהים מזמין אותו למגרש הגדול יותר - אל מעבר לגבול ישראל. הקונספציה: לבחון האם הושחתו החיים באופן שאין להם תקנה, ומנגד - אם ישובו מרעתם, סימן שהטוב האלוהי המשוקע בחייהם חי וקיים, גם אם חסדם יעזובו.

בשלב זה נעצר יונה.

בתוך גבול ישראל הוא היה מוכן, אבל מחוץ לגבולה, בשליחות אל עם העובד לאלוהים אחרים, כשרעתם רבה כל כך, הוא מחליט לברוח. מרגע זה מתחיל הדיאלוג. אלוהים מדבר אליו דרך ההתרחשויות בים, כשמתג ההפעלה של התהליך הוא - יחסו של יונה אל החיים. זהו הציר שסביבו נע הדיאלוג. יונה אוהב את החיים, ובהתאמה אלוהים מזמן אותו למפגש עומק עם אנשי הספינה, ושם הוא פוגש אותם במיטבם - באמונתם באלוהים, בדרך ארץ המופתית שבה הם מתנהגים. אלוהים גם שולח אליו דג להצילו, ובמעמקי הים, בו נתון היה יונה בין חיים למוות, הוא בוחר בחיים, ובקשר המחודש לאלוהים המעניק לו חיים.

כל זאת עד הרגע שבו אלוהים קיבל את תשובת נינוה. קבלה זו הותירה את יונה כמי שתלוי בין שתי נקודות המבט, בין שני קולות המהדהדים בתוך עולמו. אילו היה נענה לאתגר וממנף את תשובת נינוה, באופן תיאורטי, היו נבנים כלים שמאפשרים לפעול גם בתוך ישראל, ולחלץ אותם מן המיצר בו הם נתונים על בסיס מערכת חוקים אחרת, חדשה. יונה לא היה בשל להזמנה זו, העם לא בשל אליה, ויונה, שחם בכל מאודו על הקיקיון, מתקשה להשיב לריבונו

של עולם החס על 'נינווה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה ריבו אדם אשר לא ידע בין ימינה ושמאלה ובהמה רבה'.

קריאת ספר יונה בתפילת מנחה ביום הכיפורים

לא יום דין הוא יום הכיפורים אלא יום של רחמים, יום שבו נמחל לישראל על חטא העגל ובו ירד משה מן ההר כשהלוחות השניים בידיו. התהליך שבעקבותיו התקבלו הלוחות השניים הכיל קירבה גדולה בין הקב"ה לבין משה: "וַדַּבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ"; וְעַתָּה אִם נָא מְצַאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדֵעֲנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעָה לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ". בבסיס האהבה הגדולה שהייתה שם, ניצב הקשר הבלתי תלוי שבין ישראל לבין אביהם שבשמים.

לקראת חיתום הדין - כמו יונה שהוזמן אל המגרש הגדול, אל גאולת העולם, מנקודת מבט של 'מלך חפץ בחיים', בתפילת מנחה: רעוא דרעוין - אנו מוזמנים אל המגרש הגדול, אל גאולת העולם, מנקודת מבט דומה. הכרה במשמעות העמוקה של התשובה, כאהבה שאינה תלויה בדבר, החובקת את כלל החיים, את העולמים כולם - כולל הרחוקים ביותר - כולם נוטלים חלק בסיפור הגדול של החיים.